

שפינוזה בספרות העברית*

מאת פרופ' אפרים שמואלי

ברוך שפינוזה

האירוניה, כמתכוננת לבקר כל מי שהעז שלא להיות חסיד-מעריץ של

* SPINOZA IN ISRAEL. Eine Kritische Betrachtung, Heureka, Holland 1979, 216 p.

הם הולכים ומתמעטים ה"חסידים" האדוקים בשפינוזה רבם, החושבים את שמו באהבה ובהערצה כאחד גאון וקדוש, מייסד אמונה גואלת חדשה, פילוסופית, ומשחרר האנושות ועם ישראל מכבלי הדת המסורחית. זה מקרוב נסתלק מאתנו אחד האחרונים מבין חסידים-מעריצים ושלומי אמונים אלה, ששפינוזה היה להם הרבה יותר מהוגה-דעות חשוב.

ספרו של אלי רוטנר, "שפינוזה בישראל", ראוי היה להיקרא על פי תוכנו, "שפינוזה בספרות העברית", וכותרת המישנה שלו: "בחינה ביקורתית", אפשר לפרשה, על דרך

ההוגים בכל הדורות: "שפינוזה — כתב ברונר — הוא הפילוסוף בה"א הידיעה, וייחודו במחשבה הפילוסופית דומה למקומו המיוחד של שקספיר בדראמה ובשירה, של מיכאל אנג'לו באמנות הפלאסטית ושל בטהובן במוסיקה. "האתיקה" של שפינוזה היא נקודת המרכז של ספרות העולם... כל האוהב את האמת יכול לאהבה כולה בשפינוזה... לעומתו נראים כל הפילוסופים האחרים רומאנטיים, בלא בטחון".

אלי רוטנר טוען בספרו, שאין לומדים בישראל מכתבי שפינוזה חכמת חיים, בינת עולם והתעלות הנפש כדי השגת האושר האמיתי, שלא כבארצות אחרות, והכל משום ששפינוזה היה היהודי הראשון, שהעז לפרוש מן הדת המסורתית, מכל דת, הוגה חופשי, "לא קונפסיונאלי", ראש וראשון.

לא אתעכב כאן על פרטי טענותיו על חוקרי שפינוזה בעברית. אף כי המחבר מסביר, שתרגומי עם המבואות וההערות הם "מיפנה חדש" בהערכת שפינוזה בספרות העברית (הוא מוצא גנאי רק בהערתי שהלאטינית של שפינוזה לא היתה משובחת), קשה לי שלא להסתייג מהתקפותיו על ראשי המדברים בחקר שפינוזה בעברית. אבל אני מתוודה: מוצא אני ענין בספר, לא רק על שום הפרטים הביוגרפיים והביבליוגרפיים והתמונות, שהמחבר קיבץ בו ברוב שקידה. מה אעשה ויש לי חיבה מוסתרת לאותו סוג של "אפיקורסים" למדנים יהודים בעיירה, ששפינוזה היה להם למופת במלחמתם ב"דעות הקדומות". היכן אתם "המשכילים" "האפיקורסים" שלפני החורבן! כאלי רוטנר אני מעריך את

שפינוזה ולהעיר עליו הערת ביקורת כל שהיא.

הספר מוקדש לנוער הלומד בישראל, ועיקר כוונתו להוקיע את "הדעות הקדומות", שבהן נהגו סופרים וחוקרים עברים בשפינוזה, ועדיין נוהגים כן, שעל ידי כך הם מסלפים את אמיתת תורתו ומעיבים את זוהר אישיותו הנעלה. סיבותיהן של "הדעות הקדומות" — מסביר המחבר — נעוצות בחרם על שפינוזה, שעדיין לא פסק כוחו וכוח-כוחו. לכאורה אפשר היה להניח, שהחרם בשנת 1656 באמשטרדם, נשתקע, בטל זמנו וערכו, אבל בני-בניהם של המחרימים דאו הם החוקרים וההיסטוריונים של דורותינו: י. קלוזנר, י. קלצקי, ש.ה. ברגמן ואחרים, שעדיין מחלחל בהערצתם הארס שבדבריו ההחרמה והנידוי.

אלי רוטנר (רודניצקי), שהגיע ארצה אחרי השואה ומת לפני זמן קצר בגרמניה, היה מתלמידיו המובהקים של קונסטאנטין ברונר (1862-1937), וחיבר כמה קונטרסים על שפינוזה בגרמנית. אחרי שנדפס תרגומי "אגרות שפינוזה" (מוסר ביאליק, 1963) עם המבואות וההערות הרבות, כתב אלי ברוב הערכה, לימים גם בא לבקרני כששהיתי בארצות-הברית. אף על פי שלא ידע אנגלית הבאתי אותו להרצאה קצרה בפני תלמידיי בסמינאר על שפינוזה והוא עשה עליהם רושם גדול ביותר ברצינותו ובגודל אמונתו שכאן דברי אלוהים חיים. בקיאותו בכתבי שפינוזה, וכיותר ב"אתיקה", היתה באמת מפליאה. הוא ידע אותם בעל פה, ובמקורם בלאטינית. עמדתו העיקרית היתה דומה לזו של רבו ברונר, שרומם את שפינוזה מעל שאר

אברהם קרוכמאל ואת הד"ר שלמה רובין ("חקר אלוה" — 1885), שניהם כמוהו בני עיירות בגליציה. הללו בנדאי ידעו כמוהו את שפינוזה בעל פה והגו ב"אתיקה" כמו שהגו בכתבי הקודש, במשנה, בגמרא ובפוסקים, יהודים חילוניים, ששפינוזה היה להם מורה־דרך ליציאה מן הגיטו אל מרחבי "העולם הנאור". באמת, יש בספר כמה ערעורים נחוצים על דעות שנשתגרו בקהל הרחב על שפינוזה ועל כמה

פרטים חשובים, כגון על יחסו לנצרות. המחבר קובל על אותם רבנים פורטוגיזיים־ספרדיים, שנידו את שפינוזה, אבל קיבלו בנקל את משיחיותו של שבתי צבי; בשניהם טעו. בסוף הספר מביא המחבר מאמר מקיף, שבו הוא מרצה ומבאר יפה את חיבורו של שפינוזה, על תיקון השכל. כאן ההתפעלות מאופקת על ידי כוח ניתוח והסברה ונסתלקו הרוגז והקיטרוג.